

TÁRSASÁGI ÜGYEK

A társadalom nyelviségének és a nyelviség társadalmának fáradhatatlan bűvára Deme László (1921–2011)

1. A múlt század negyvenes éveiben indul s a mintegy félszázad alatt a mai magyar nyelvtudomány „tökesúlyát” létrehozó nyelvészgeneráció egyik kiváló személyisége, anyanyelvünk hűséges ápolója, tanárgenerációk és kutatók nagy hatású nevelője s a Magyar Rádió példamutatóan szép emberi hangja, Deme László 2011. június 6-án örök álomba szenderült.

„Jaj, összedőlt a kincstár” – panaszolhatjuk Kosztolányi mondatsóhajával, s van alapunk a költői szó itteni idézéséhez. Hiszen már az az értékelés, amelyet a fiatal Deme László első nagyszabású munkájáról – a „Nyelvatlaszunk funkciója és további problémái” című kandidátusi értekezéséről – opponensi jelentésében Bárczi Géza írt, az egyúttal magára a szerzőre, a Nyelvtudományi Intézet kutatójának kiemelkedő tehetségére is pályája végezetéig érvényes volt: „Éles problémalátás, nagy ötletesség, józan kritika, az anyagon való fölényes uralkodás jellemzi” – összegezte véleményét Bárczi Géza (BOLLA 2000: 32). De nem csak az idős, nagy tekintélyű nyelvész vélekedett ilyen elismerően ifjú pályatársáról. Szépe Györgynek a – Nyelvtudományi Intézet induló éveit is érintő – visszaemlékezésében a nála tíz évvel idősebb Deme László mint „leggyorsabb elme” jelenik meg. „Deme abban a körben – idézi fel pályakezdőként szerzett benyomásait Szépe György – kiemelkedett, üstökösnek tűnt. (...) Nagy hatással volt ránk; nem feltétlenül úgy, hogy mi azt elhittük, hogy az így van, hanem azt mutatja meg, hogy milyen problémák akadnak abban a feladatban, hogy a magyar nyelvjárásokat kell gyűjteni.” (SZÉPE 2001: 1358–9).

Jellemző, hogy pályafutásának és életútjának vége felé tartva, saját válogatású tanulmánykötetét Deme László maga is ugyanezzel a szándékkal ajánlja az olvasónak: „Magam jelezem, nehogy csalódást okozzak: összeállításom nem »eligazítani« kíván, hanem elgondolkodtatni” (DEME 2003: 5). Arról pedig, hogy az „elgondolkodtatás” mely koncepcióból indulva milyen irányba tart, már egy későbbi interjúban sem hagyott semmi kétséget. Válaszul a feltett kérdésre nem azt tartotta önmaga mint nyelvész számára irányadónak, hogy „mások (...) mit mondtak eddig és mit a továbbiakban a *nyelvről*”. Ő – a kutatók kételkedő-újrainduló típusa képviselőjeként – „azt tekinti a maga számára irányadónak, hogy *a nyelv* mit mond neki *önmagáról*” (DEME 1991: 9–10). Az itt idézett állásfoglalás nem valami aktuális helyzetbe zárt, esetleges kijelentés. A nyelvnek és a nyelv kutatójának a viszonya (s

viszonyban a szereplők egyértelmű sorrendje) Deme László kutatói alapállásának – több helyen is kinyilvánított – meghatározó jegye. Idézett céljának megvalósulását ezért (ti. az „elgondolkodtatás”-t) az alábbiakban akkor követjük híven, ha visszaemlékezésünkben nem e két fő megközelítésmód elkülönítését, hanem az ezek egysége fölötti elgondolkodást választjuk. Mindezek előtt azonban idézzük fel pályafutásának meghatározó adatait!

2. Deme László 1921-ben született Pécelen. A Pázmány Péter Tudományegyetemen 1943-ban szerzett diplomát. Ezután az egyetem, majd az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa lett. 1965-től 1969-ig a pozsonyi Komensky Egyetemen vendégprofesszor, 1970-től 1981-ig a szegedi József Attila Tudományegyetem Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékek tanszékvezető tanára volt. Mindeközben a tudományos-szakmai közélet aktív részese (MTA-bizottságok, Magyarországi Eszperantó Szövetség, Magyar Nyelvtudományi Társaság; a magyar közoktatás és a felsőoktatás szakmai továbbképzéseinek, tantervi koncepcióinak, anyanyelvi versenyeinek stb. ötletadója, gondozója). 1981-ben közalkalmazotti státusából nyugdíjazását kérte, s minden tudásával, lelkesedésével az anyanyelvi mozgalmakat, különösen a hangzó magyar nyelv fejlesztő versenyeit támogatta. Munkásságát számos szakmai díj jutalmazta, többek közt az Akadémiai Díj (1964), a Révai-Emlékrem (1969), a Déry Tibor-jutalom (1986), az Implom József-díj (2006).

3. A hét évtizedes munkásságát követve mindvégig úgy találjuk, hogy elődeinek és kortársainak a nyelvről alkotott elképzelései Deme László számára egyáltalán nem voltak másodlagosak. Az irántuk tanúsított figyelme persze magától értetődik akadémiai doktori értekezésének gazdag – különösen a prágai iskola funkcionalizmusára figyelő (vö. VACHEK 1964: 89–90) – bevezetésében, hiszen itt a téma kutatásának hazai és külföldi előzményeit (már csak a műfaj miatt is) mérlegelnie kellett (DEME 1971: 9–40). Jellemzőbb példa ezért a *b e s z é d* (a kommunikáció, a koordináció) *e l s ő b b s é g é r ő l* körvonalazott alapállása, amelyet mesterének, Pais Dezsőnek az „ősmondat”-ról szóló vélekedésére (a fejlett mondat és az „ősmondat” közös szinten való szerepeltetése nyomán) fogalmazott meg (vö. DEME 1975: 126). És a mások tudományos elképzelése iránti elmélyült érdeklődését legalább ennyire jellemzi a szöveg és az irodalmi szöveg viszonyának az a megközelítésmódja, amelyet a fiatal irodalomkutatónak, Csúri Károlynak egyik tanulmányában követendőnek talált, és több alkalommal is hangsúlyozottan említett (vö. DEME 2003: 26). Gazdag életművében számtalan hasonló eset található, de már az említettekben is következik a fentebb idézett interjúrészlet álláspontjából következő kérdés. Miben rejlik az indíték, amely maga számára irányadóan a nyelvet magát tekinti, pontosabban azt, hogy „*a nyelv mit mond neki önmagáról?*”

A válasz már a pályakezds éveiben föllelhető. Az egyetem első évét éppen elvégzett 19 éves hallgató nyelvjáráskutatóként a nyelv legtermészetesebb közegében, anyanyelvjárásában, a Gömör megyei Zádorfalván szocializálódott. Az egyetem padjaiból, könyvtáraiból, elemző „laboratóriumaiából” kilépve a falusi élet helyzetei és tevékenységei közben találkozott és beszélgetett emberekkel. Mint nyelvész lépett közéjük, „fülelnie” kellett, hogy – az adekvát lejegyzés érdekében – pontosan hallja; egyszersmind néprajzusként és szociológusként, hogy értse is, amit mondanak, miközben szerszámaikkal az adatközlők az éppen soron levő feladatukat végzik. A termelőeszközökben, a velük végzett célszerű mozdulatokban s az ezeket kísérő nyelvi megnyilatkozásokban az emberi élet a maga valóságában jelent meg

a fogékony, mindent meglátni és érteni akaró fiatalember előtt; a helyzetből következik hát, hogy az étellel átszótt beszédnek – s ugyanakkor a beszéddel átszótt életnek – a teljességélménye meghatározó szerepet töltsön be szakmai pályafutásában. E szemlélet- és személyiség-meghatározó helyzet tényeit és eredményeit a – a hetvenéves Deme László köszöntése alkalmából – a neves nyelvjáráskutatóvá lett szegedi tanítványa, Szabó József gyűjtötte gondosan össze (SZABÓ 1992: 245–7), az alábbiakban ezekből idézünk.

„Egészen fiatalon, már 1943-ban elkészült »A hangátvetés a magyarban« című bölcsészdoktori értekezése, amely ugyanabban az évben a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai sorozat 69. számaként látott napvilágot. Bizonyára ez az értekezése, valamint a legkülönbözőbb (nyelvtörténeti, helyesírási, nyelvjárási) tárgyú közleményei járultak hozzá ahhoz, hogy igen fiatalon elnyerte a Magyar Nyelvtudományi Társaság alapította Szinnyei-emlékérmét, majd a Szily-jutalmat is. Kiemelkedő teljesítmény volt a huszonevésen írott »A nyelvjárási anyag felhasználása és feldolgozása« című munkája (1949), amelyben – máig ható érvénnyel – átfogó képet nyújtott nyelvjáráskutatásunk akkori helyzetéről és további feladatairól. Ugyancsak az 1940-es évek végére készítette el a nyelvjárási anyagközlésben oly fontos szerepet játszó egyezményes hangjelölési rendszerét, amelyet az Első Országos Nyelvészkongresszus is elfogadott, s amelyet »A Magyar Nyelvjárások Atlaszá«-nak munkaközössége is megvitatott, és gyűjtő munkájában a későbbiekben alkalmazott is. A nyelvjárási szövegfölvételek fonetikus átírásában ez a hangjelölési rendszer (vö. MNyj. 2: 18–37) azóta általános gyakorlattá vált.” Már az sem mindennapi teljesítmény – fűzhetjük hozzá a legutóbb idézett tényhez –, ha egy fiatal kutató, észlelve a hiányt, egy addig érdemben nem létező hangjelölési rendszer alkotására (a nyelvjárási szövegfölvételek fonetikus átírására) vállalkozik; később azonban még tovább emelte a tétet Deme László, amikor e föltáró munka tanulságait, köznyelvi szintre is érvényesítve, rendszerbe foglalta azt (vö. A magyar fonémák rendszeréhez és rendszerezéséhez. NéprNyud. 1971–1972: 89–99).

„Az 1950-es évek elején – sorolja Szabó József Deme László nyelvjáráskutató tevékenységének további jellemzőit – Deme László is bekapcsolódott »A Magyar Nyelvjárások Atlaszá«-nak anyaggyűjtő és feldolgozó munkálataiba, és az atlasz 1968 és 1977 között megjelent hat kötetének [másodmagával] ő lett az egyik szerkesztője. A nagyatlasz olyan hatalmas nyelvi-nyelvjárási kincset foglal magában, amely nemcsak a nyelvtudomány különböző területeinek műveléséhez nyújt becses értékű anyagot, hanem más tudományzajok (például a néprajz, településtörténet, szociológia stb.) számára is, nem is szólva az e vállalkozásokból kinőtt, hozzá szorosan kapcsolódó önálló kiadványok, tanulmányok, cikkek egész soráról” – méltatja a nagyatlasz jelentőségét Szabó József (i. h.). A magyar nyelvjáráskutatás – s vele együtt „A magyar nyelvjárások atlasza”-ként megjelent, illetőleg az atlasz anyagából írt szintézis (MMNyjR.) – eredményeinek méltó elismeréseként Deme László szerkesztőtársát, Imre Samut 1976-ban az MTA tagjává választották.

4. A hangzó beszéd azonban – mint a nyelvjáráskutatás természetes közege – nemcsak az építkezés alapelemeire s az általuk alkotott feltételezhető rendszerre hívta fel Deme László figyelmét, hanem a beszédcselekvés kommunikatív, b e s z é d m ű a l k o t ó jellegére is. Természetesen következett ez addigi vizsgálataiból; más kérdés azonban, hogy azokban az években (a 60-as évek elején) az akkori tudományos világ távlatosabb perspektívájú felén a nyelvészetben is – akárcsak az antropológia egyéb alkalmas területein – az a szemléletváltás

vette kezdetét, amely az addig követett különféle induktív megközelítések helyett deduktív irányú, matematikai modellek konstruálásával törekedett mélyebb összefüggések feltárására.

Az a merőben új mondatszemlélet, amely a „mondatság”-nak önmaga kereteire szűkített s ennek szófaji megszerkesztettségét (s ezzel a nyelv kutatása természettudományi igényének lehetőségeit) kezdte érvényesíteni, a matematikai iskolázottságú nyelvészek körében világszerte a divat erejével terjedt el. Az elmélet egyik módszertani alapelvét, a bináris szétírás elvét Deme László is magától értetődően fogadta, hiszen a binaritást – mindenekelőtt az alárendelő szó szerkezetek leírásában maga is meghatározó sajátosságként követte (DEME 1971: 36–7). A mondatforma kétpólusú voltának hipotézisével azonban (akár a hagyományos alanyi–állítmányi, akár a NounPhrase–VerbPhrase-tagolódással) az ő állítmányközpontú (pontosabban: „az állítmánnyal együtt járó főhangsúlyos rész-központú”) felfogása határozottan ütközött. Ha okát keresnénk a nyelvészeti gondolkodás fentebb idézett, Deme László felfogása szerinti kétféle irányának, leginkább a *m o n d a t s z e m l é l e t ü k b e n* megnyilvánult különbség lehetett az a pont, ahol *a nyelv* neki mást mondott *önmagáról*; ezért nem követhette a többiekkel együtt – idézett nyilatkozata szerint – azt, amit „mások (...) mondtak a *nyelvről*.”

A mához elérkező vizsgálódások szemléletéből azonban úgy láthatjuk, hogy nem annyira az eredmény kétféle, hanem a hozzá vezető út. S ezek közül is mintha a természetesebb utat járta volna a nyelvjáráskutatóból kinőtt mondatelemző, hiszen Deme László a beszédet a maga valóságos közegében, s így a mondatokat is mint a beszédcselekvés szünetekkel, hanglejtéssel, hangsúlyszakaszokkal széttagolt alapegységeiként ismerte meg, s már 1964-ben meghatározó jegyeknek tekintette a *n y o m a t é k v i s z o n y o k* különbségeit, amelyeket – alább öt idézve – szimbólumokkal reprezentált is. A nyomatékos mondat nyomatékviszonyait például így: „**b** + **ú** + **F** + **e** (s ebben **b** – a bevezető rész; **ú** – a fontos, de nem főhangsúlyos új rész; **F** – a főhangsúlyos rész és az állítmány együtt; **e** – a kevésbé jelentős egyéb rész” (DEME 1964a: 135).

A nyomatékviszonyaival jellemzett mondatformát Deme László 1988-ban grafikusán is ábrázolta. Mind a nyomatéktales (Tegnap a boltvezető visszaküldte az árut), mind pedig a nyomatékos mondatot (A boltvezető az árut tegnap küldte vissza a raktárba) ugyanazzal a – lépcsőkkel is tagolható – ballisztikus görbével jelenítette meg (DEME 1988: 47–54). Ha a sémák fölött némiképp eljár is az idő, Deme László érvelését ma is érdemes meghallgatni. „Hogy [a mondatban] mit emelünk ki, és milyen fokon – összegzi a mondatról alkotott végző álláspontját –, azt nem tetszésünk diktálja, hanem a mondatnak mint közleményrésznek a beágyazottsága (idézi BÉKESI 2002: 132). – Lehet persze mindezek figyelembevétele nélkül is vizsgálni a szórendet meg a mondat- és szövegfonetikai eszközöket, akár magyarázni is őket –, de valós természetüket, használatuk titkait felfedni aligha.” E vélekedés megalapozottságára s részleteinek továbbgondolhatóságára Varga László kutatásai adnak szemléltető igazolást. Varga Lászlónak az 1989-ben publikált „Szintaktikai szerkezet és intonációs tagolás a magyar mondategységben” című tanulmányában (ÁNyT. 17. 1989: 241–78) egy sor elemzés épül, indul ki vagy nyer megerősítést Deme László alaptanulmányára hivatkozva (DEME 1962: 458–517). Ilyen például a Deme rendszerezésében korrekten közölt, tisztán nem szétszedhető jelenségcsoportok további vizsgálhatósága, miként – többek közt – a váltótömbök intonációs elhatárolása. Részben Deme László eredményeként is értelmezhető Varga László fajsúlyos következtetése, tudniillik hogy „a főhangsúlynak alapvető ismérve a dallami kitüntetettség” (VARGA i. m. 260). E konklúzió előzményeihez ösztönzőleg járulha-

tott Deme László elemzéseinek az az összetettsége, amellyel a hangsúlyt a hanglejtéssel (s összetettebb alakulatok esetében: a szólammal), szünettel együtt vizsgálta. A *tömb* kategória használatát két okból is kiemeljük Varga László tanulmányából. Egyik ok a *tömb* alkalmazásának feltűnő gazdagsága (*autonóm tömb, ikertömbök, résztömbök, váltótömbök* stb.). A kiemelés másik oka, hogy a *tömb* és a *tömbösödés* kategóriákat – mint három-, illetőleg háromnál több tagú alakulatokat/jelenségeket – Deme László a szó szerkezetektől kezdve a tagmondattömbökön át a különféle komplexitású *s z ö v e g s z e r k e z e t i* egységekig alkalmazta.

5. Magyar nyelvtudomány-történeti tény (vö. MÁTÉ 1991a, 1991b), hogy hazánkban a 60-as évek közepétől kezdődően a szövegkutatás egyik lehetséges irányát – valamint ösztönzést a különféle műfajú szövegek kutatásaihoz – Deme László összetettmondat-kutatásai jelölték ki (DEME 1965: 292–302; 1966: 392–404). Gyakorisági vizsgálataiban Deme László úgy tekintette a mondatot, mint a szöveg részét, de nem az általában vett szövegét, hanem – alapvizsgálataiban – a közlő, valamint a szépirodalmi műfajukát. „Azokat a jellemzőket kerestem – írja doktori értekezésében –, amelyek a *k o m m u n i k á c i ó* – közlés és megértés – sorsát befolyásolják. S ezeket sem elsősorban magára a – kiragadott – mondatra tekintettem jellemzőnek; hanem úgy vizsgáltam a mondatot, mint a *s z ö v e g r é s z é t*. Így a felfedett sajátságok is a mondatnak mint szövegelemnek sajátságai; s gyakorisági viselkedésükben az adott szövegnek (korpusznak) jellemzői.” (DEME 1971: 392.)

Alapkutatásként tehát a szöveget Deme László olyan szerveződés-ként vizsgálta, amelybe végső soron a mondatok („mondategyszek”) beágyazódnak. Az 1971-es alapművének megjelenése utáni munkásságával – tanítványok sorát kinevelve a szegedi egyetemen (Szabó József, M. Korchmáros Valéria, B. Fejes Katalin, R. Molnár Emma, Nagy L. János, Galgóczi László, Békési Imre) – a szöveg életét: keletkezését, működését s mindennek a társadalmi, iskolai szerepét szolgálta (vö. „Szónokok, előadók kézikönyve”, 1974; „A beszéd és a nyelv”, 1976; „Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség”, 1978; „A szöveg alaptermészetéről”, 1978).

6. A társadalmi viszonyok jelenségvilágát – így „a közlés és megértés” mibenlétét is – tudományos igénnyel egy-egy elkülönített elemére szűkítve szokás vizsgálni; kutatási eredményeinek lehetséges – például iskolai – alkalmazására a kutató maga nemigen vállalkozik. Deme László mindkét vonatkozásban rendhagyó kutató. Tárgyát, a nyelvet legkomplexebb mivoltában ragadja meg, s amit kutatóként a nyelvnek mint társadalmi jelenségnek valamely sajátságáról feltár, azt igyekszik visszajuttatni a nyelv hordozó társadalomhoz. Ennek két fő területén is rendkívül gazdag tevékenységet fejtett ki. Egyik az *í r o t t* nyelv ismeretterjesztésének klasszikus három részterülete volt (nyelvhelyesség, helyesírás, stílus), a másik a hangzó magyar beszédé.

Az előbbi részterület iránti érdeklődését előre jelzi, hogy már 1948-ban és 1950-ben iskolai nyelvtankönyvek társszerzője volt, a továbbiakat pedig – helyesírási elméletalkotó kedvének dokumentumaként (DEME 1964b, DEME–FÁBIÁN 1988) – önmagában is szemléltetően képviselné egy-egy folyóiratcím: Anyanyelvünk az iskolában, Család és Iskola, Felsőoktatási Szemle, Köznevelés, Pedagógusok Lapja stb. Ezek sorában említhetők meg pedagógiai ihletettségű kötetei is, mint például „A nyelvről felnőtteknek” (Bp., 1966), a „Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról” (Bratislava, 1970). Ezek általánosan ismert

munkáknak tekinthetők, az a Deme László érdeklődését jellemző vállalkozás viszont talán kevésbé, hogy 1975-től 1981-ig főszerkesztőként irányította a 10–14 évesek irodalmi folyóiratát, a Kincskeresőt. Erről az öt évről Simai Mihály, a lap későbbi főszerkesztője mint a lap aranykoráról beszélt, s e minősítést többek közt így indokolta: „Emberi kvalitásai, bölcsessége, óriási tudása révén Deme László nagy hatást gyakorolt a szerkesztőség munkatílusára s a lap harmonikus fejlődésére” (Kincskereső1994/10.).

A hangzó magyar beszéd sajtóságainak eredményes vizsgálata s a vizsgált beszédműből elvont beszéddinamikai tényezők „visszaadása” a felolvasott beszédműnek rendkívül gazdag kutatói tevékenységben öltött testet. E munkásság áttekintésének kivonatát Deme László közeli munkatársának, WACHA IMRÉNEK a tanulmányából idézzük, aki a Deme-életmű e jellemzően közösségi tevékenységi körét a „Deme László és az anyanyelvi mozgalmak” cím alatt foglalta össze (WACHA 2011: 134–7). Eszerint a történetet 1965-tel kell kezdeni, amikor is az egri kiejtési konferencia határozataiban kimondta, hogy „célszerűnek és fontosnak tartja az iskolai kiejtési versenyek megszervezését, minél több iskolára való kiterjesztését, és a televízió népszerűsítő hatásának és egyéb lehetőségek felhasználásának országos méretűvé való fejlesztését” (DEME 1967: 23–58).

Vélhetőleg az egri kiejtési konferencia határozatainak és Péchy Blanka Kazinczy-díj alapítványának hatására 1966-ban meg is rendezték a középiskolások első országos Kazinczy-versenyét. A verseny elveit, megrendezésének módját, feltételeit, a Kazinczy Ferenc Gimnáziumnak, az alapítvány kuratóriumának és neves nyelvűvelő nyelvészek (pl. Lőrincze Lajos, Bencédy József és mások), jóváhagyásával Deme László dolgozta ki két alapvető cikkében is: „A Kazinczy-versenyek és a helyes magyar kiejtés kérdése” (Nyr. 1965: 188–200) és „A kiejtés törvényeinek tanítása és tanulmányozása” (Nyr. 1970: 270–80) címűben.

A pedagógusjelöltek Kazinczy-versenye 1973-ban indult. Követelményei, lebonyolítási szempontjai ugyanazok voltak, mint amelyeket a középiskolások Kazinczy-versenyei is követtek, s amelyek kialakításában Deme László is közreműködött. Már tíz éve folytak a középiskolai Kazinczy-versenyek, amikor Péchy Blanka ötletéből adódóan a rádió olyan sorozatot indított, amely „a hangzó beszédről a hangzó szó erejével” szólt. 1976 márciusában indult a „Beszélni nehéz!” sorozat, amelynek egyik szerkesztője, vezetője és állandóan megszólaló szereplője – Péchy Blankával és Kerekes Barnabással együtt – Deme László volt. A műsort – több más nyelvűvelő műsorral egyetemben – 2007 májusában megszüntette a Kossuth Rádió. A sorozatot a Magyar Katolikus Rádió vette át „Szórol – szóval” címmel. Deme László majd haláláig – súlyos betegségéig – szerkesztője és vezetője volt a műsornak, s ugyancsak „életfogytig” társelnöke az 1989-ben alapított Anyanyelvűpolók Szövetségének.

7. Egyetemi tanári tevékenységének színhelyeivel kapcsolatban – ha valamely téma kapcsán Pozsony (1965–1969) vagy Szeged (1970–1981) szóba került – Deme László többnyire így nyilatkozott: „A változó intézményekbe magamat mindig sikerült magammal vinnem.” (vö. B. FEJES–R. MOLNÁR szerk. 1996: 8). Ebben nem csak önirónia érződött, hiszen 1970-ben Szegedre Deme László abból a Nyelvtudományi Intézetből „került le”, amelynek alapításakor a vezetéssel 1949. szeptember 13-án a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium őt bízta meg (vö. KISS 2001: 3). Egy biztos: Pozsonyban is (vö. BALÁZS 1970), Szegeden is (vö. BÜKY 2002) – majd a tévében s a rádióban is (vö. HANTHY 2011) – értékelték és szeret-

ték Deme tanár urat, s volt rá okuk. Fáradtságot nem ismerve javítgatta tanítványai s fiatal munkatársai botladozó szövegeit.

Közreműködésében bízva, 1991 szeptemberében a Szemiotikai Szövegten szerkesztői őt is felkérték, hogy a szövegvizsgálat terén szerzett tapasztalatait a lap számára foglalja össze. Útjának áttekintését Deme László az alábbi várakozózással zárta (Szemiotikai Szövegten 5: 49): „Érdeklődéssel várom hát a kötet megjelenését, hogy nálam illetékesebbektől megtudjam pályám végén: mit is műveltem tulajdonképpen, amikor azt hittem, hogy a valóságnak egy darabját próbálok megérteni a maga (s nem a magam) természetének megfelelően.”

Kedves Professzor úr, 2011. június 6-a után az „illetékesek” csak egyet tudnak: Deme László nagyon hiányzik. Hiányzik illetékesnek és illetéktelennek, kollégának és barátnak, kutatónak és tanárnak, pedagógusnak és tanítványának. Élni fog bennük sokáig!

A hivatkozott irodalom¹

- BALÁZS BÉLA 1970. Búcsúbeszélgetés Deme Lászlóval. In: DEME LÁSZLÓ, Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról. Madách, Bratislava. 283–93.
- BÉKÉSI IMRE 2002. Deme László mondatszemléletéről. Magyar Nyelv 129–33.
- BOLLA KÁLMÁN szerk. 2000. Deme László. Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások 9. ELTE Fonetikai Tanszék, Bp. (Bibliográfiával 1941-től 2000-ig.)
- BÜKY LÁSZLÓ 2002. Deme László nyolcvan éves. Magyar Nyelvőr 129–32.
- DEME LÁSZLÓ 1962. Hangsúly, szórend, hanglejtés, szünet. In: MMNyR. 2: 458–517.
- DEME LÁSZLÓ 1964a Szórendi problémák az értekező prózában. In: CSÜRÖS ZOLTÁN et al. szerk., Műszaki nyelvőr. Műszaki Könyvkiadó, Bp. 114–35.
- DEME LÁSZLÓ 1964b Helyesírási rendszerünk logikája. Magyar Nyelvőr 229–47, 357–76.
- DEME LÁSZLÓ 1965. A mondatok egymáshoz kapcsolódása a beszédben. Magyar Nyelvőr 292–302.
- DEME LÁSZLÓ 1966. Szinteződés és tömbösödés az összetett mondatban. Magyar Nyelvőr 392–404.
- DEME LÁSZLÓ 1967. Kiejtésünk vitatott kérdései. Az egri kiejtési konferencia anyaga. In: BÁRCZI GÉZA et al. szerk., Helyes kiejtés, szép magyar beszéd. Tankönyvkiadó, Bp. 23–58.
- DEME LÁSZLÓ 1971. Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata. Akadémiai Kiadó, Bp.
- DEME LÁSZLÓ 1975. A mondat meghatározásához. Zalai Tükör II. 125–30.
- DEME LÁSZLÓ 1988. A szövegmondásról – és a szövegről. Egyetemi Fonetikai Füzetek 1. szám, Bp. 47–54.
- DEME LÁSZLÓ 1991. Vallomások a nyelvtudományról – egyes szám első személyben. In: SZ. BAKRÓ-NAGY MARIANNE – KONTRA MIKLÓS szerk., A nyelvészetről – egyes szám, első személyben. MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp. 9–18.
- DEME LÁSZLÓ 2003. A szöveg természetéről és hangzásáról (tallózás négy évtized tarlóján). [Tanulmányok.] Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr.
- DEME LÁSZLÓ és FÁBIÁN PÁL szerk. 1988. Helyesírási kézisztár. Akadémiai Kiadó, Bp.

¹ További nem hivatkozott, de a szerző szándéka szerint megemlíthető recepciók, köszöntések, megemlékezések: BAGI ÁDÁMNÉ 1996. Deme László, a tanárok tanítója. In: B. FEJES KATALIN – R. MOLNÁR EMMA szerk., 11–6; BÉKÉSI IMRE 1992. Deme László 70 éves. Magyar Nyelv 242–4; BÉKÉSI IMRE 2009. „Add tovább! Én is úgy kaptam még annak idején Pais Dezsőtől” In: KONTRA MIKLÓS – BAKRÓ-NAGY MARIANNE szerk., A nyelvészetről – egyes szám első személyben 2. SZTE BTK, Szeged. 31–8; B. FEJES KATALIN 2011. Búcsú. Deme László (1921–2011). Magyartanítás 52/4: 2–3; MIKOLA TIBOR 1980–1981. Deme László köszöntése. NéprNyud. 24–25: 7–12 (Bibliográfiával.); WACHA IMRE 2010. Igényesen magyarul. Argumentum Kiadó, Bp. 274–9.

- B. FEJES KATALIN – R. MOLNÁR EMMA szerk. 1996. Hipotézisek és realitások a lingvisztikában. Előadások Deme László tiszteletére 75. születésnapja alkalmából. MTA Szegedi Területi Bizottságának kiadványai 5. MTA Szegedi Területi Bizottsága, Szeged. (Bibliográfiával.)
- HANTHY KINGA 2011. Hangsor gondolatokból. Magyar Nemzet, 2011. június 21. 15.
- KISS LAJOS 2001. A Nyelvtudományi Intézet fél évszázada (1949–1999). *Linguistica Series C Relationes* 12. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.
- MÁTÉ JAKAB 1991a. A magyar szövegtani kutatások mai helyzete (I). In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE szerk., *Szemiotikai Szövegtan 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából.* (Első rész.) JGYTF Kiadó, Szeged, 73–116.
- MÁTÉ JAKAB 1991b. A magyar szövegtani kutatások mai helyzete (II., befejező rész). In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE szerk., *Szemiotikai Szövegtan 3. A magyar szövegtani kutatás irodalmából.* (Második rész.) JGYTF Kiadó, Szeged, 105–43.
- SZABÓ JÓZSEF 1992. Deme László hetvenéves. *Magyar Nyelvőr* 245–7.
- SZÉPE GYÖRGY 2001. Születésnap beszélgetés Szépe Györggyel. In: ANDOR JÓZSEF – SZÜCS TIBOR – TERTS ISTVÁN szerk., *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára.* *Lingua Franca* Csoport, Pécs, 1357–403.
- VACHEK, JOSEF 1966. *The Linguistic School of Prague.* Bloomington, London
- WACHA IMRE 2011. Deme László és az anyanyelvi mozgalmak. *Módszertani Közlemények* 51/4: 134–7.

BÉKÉSI IMRE